

ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ για ένα σύγχρονο
ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ και ΚΟΜΜΑ

Από τον Μαρξ στον Λένιν. Και μετά;

Εισήγηση του Βασιλή Μηνακάκη στην εκδήλωση: 100 χρόνια από το θάνατο του Β.Ι. Λένιν- Η πολιτική και θεωρητική συμβολή του για την επαναστατική αλλαγή της κοινωνίας, 11/2/2024

Εξετάζοντας τη σχέση του Λένιν με τον Μαρξ με το βλέμμα στραμμένο προς τα μπρος, πρέπει να έχουμε δύο αφετηρίες.

Η πρώτη αφορά την εποχή. Τις διαφορές, δηλαδή, του 1840-1880 με το 1890-1924, τόσο σε επίπεδο κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών όσο και στη δράση του εργατικού και επαναστατικού κινήματος. Είναι αδύνατον να κατανοήσουμε, να αποτιμήσουμε και κυρίως να αξιοποιήσουμε δημιουργικά το έργο τους αν δεν το τοποθετήσουμε εντός του ιστορικού πλαισίου του.

Η δεύτερη αφορά το τι πραγματικά είπαν κι έκαναν. Ως προς αυτό, είναι αναγκαίο να αποτινάξουμε από το έργο τους την αρχαία σκουριά των σοβιετικού τύπου εγχειριδίων, τη **θρησκοκληπτική προσέγγιση, την τσιτατολογία** - ειδικά στον Λένιν, οι 55 τόποι των Απάντων του οποίου προσφέρουν τη δυνατότητα για επιλεκτική ανάγνωση ή αλίευση παραθεμάτων που μπορούν να «υποστηρίξουν» τούτη ή και την αντίθετη της θέση ενίοτε. Από την επιλεκτική ανάγνωση έχει κακοποιηθεί και ο Μαρξ, ο οποίος συχνά παρουσιάζεται να έχει ασχοληθεί μόνο με την οικονομία ή να δομεί τη σκέψη του μόνο με βάση τον λευκό άνδρα εργάτη - κάτι που ελάχιστη σχέση έχει με την πραγματικότητα. Από την επιλεκτική ανάγνωση, ωστόσο, έχει κακοποιηθεί διπλά και τριπλά ο Λένιν. Άλλοτε γιατί ταυτίζεται κατά βάση με μερικά μόνο έργα του, άλλοτε γιατί η πράξη κι ο λόγος του -κάτω από ειδικές συνθήκες- αναγορεύονται σε θεωρητικό πρότυπο «παντός καιρού», άλλοτε γιατί, ενώ σωστά αναδεικνύεται η προσήλωση των τακτικών του κινήσεων στην επανάσταση πριν από το 1917 ελάχιστα απασχολεί το αν και κατά πόσο η μετεπαναστατική του πράξη χαρακτηριζόταν από **ανάλογη προσήλωση στην αταξική κοινωνία, την αυτοδιεύθυνση των ελεύθερα συνεταιρισμένων παραγωγών και την κομμουνιστική απελευθέρωση.**

Και κάτι ακόμα. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι τα γραπτά τους αποτελούν σε μεγάλο βαθμό **έργα πολεμικής,**

ανάπτυξης της άποψής τους διά μέσου της αντιπαράθεσης και όχι εγχειρίδια του τύπου που γνωρίσαμε από τον αποστεωμένο μαρξισμό. Αυτό αφορά λιγότερο τον Μαρξ –αυτός μάς άφησε το *Κεφάλαιο, τις Θεωρίες για την υπεραξία, τα Grundrisse*) και περισσότερο τον Λένιν. Είναι κι αυτό ένας ακόμη λόγος που επιβάλλει τη συνθετική κι εντός ιστορικών πλαισίων αντιμετώπισή τους, την πρόσληψη του έργου τους ως δυναμικής ενότητας, προκειμένου το πνεύμα του να μεταλαμπαδευτεί αναπτυσσόμενο δημιουργικά στην εποχή της τεχνητής νοημοσύνης.

***

Ήταν, λοιπόν, διαφορετικές οι εποχές του Μαρξ και του Λένιν, κι αυτό αποτυπώθηκε και στη δράση και στο έργο τους. Παρ' όλα αυτά, δεν μπορεί παρά να συμφωνήσουμε με την επισήμανση του Πέρυ Άντερσον στον Δυτικό Μαρξισμό: συνδύαζαν και οι δύο τη θεωρία με την πράξη· ωστόσο, ο τρόπος που γινόταν αυτό δεν ήταν ίδιος, σχετιζόταν κάθε φορά με την ανάπτυξη του καπιταλισμού, της εργατικής τάξης, της ταξικής πάλης. Στον Λένιν, αυτή τη σύνδεση την αντιλαμβανόμαστε πιο εύκολα. Υπάρχει όμως και στον Μαρξ.

Γράφει ο Άντερσον:

«Η εκπληκτική ενότητα θεωρίας και πράξης που επιτεύχθηκε, παρ' όλες τις αντιξοότητες, στη ζωή του Μαρξ και του Ένγκελς δεν συνέστησε ποτέ μίαν αδιάσπαστη ή άμεση ταύτιση. [...] Η σχέση ανάμεσα στη θεωρία του Μαρξ και την πρακτική του προλεταριάτου ήταν πάντα άνιση και έμμεση: η άμεσα σύνδεση των δύο ήταν σπάνια. [...] τα όρια του εργατικού κινήματος της εποχής έθεταν ορισμένους περιορισμούς στο έργο των Μαρξ και Ένγκελς».

Παρ' όλα αυτά, «δεν έχασαν την επαφή τους με τους κυριότερους αγώνες του προλεταριάτου της εποχής τους», καταλήγει, υπενθυμίζοντάς μας και το πόσο αναγκαίος είναι αυτός ο δεσμός αλλά και την ανάγκη να επιτευχθεί σήμερα με τους όρους της εποχής μας κι όχι με αναπαραγωγή μοντέλων -πόσο μάλλον αποτυχημένων- από το χθες του επαναστατικού κινήματος.

***

Το ότι ο Λένιν στηρίχτηκε στον Μαρξ είναι αδιαμφισβήτητο. Ο ιστορικός υλισμός, η διαλεκτική, η ουσία του καπιταλισμού ως εκμεταλλευτικού συστήματος, η ταξική διαίρεση της κοινωνίας, ο ρόλος του αστικού κράτους, η ανάγκη της επανάστασης, η σύνδεσή της με τον κομμουνισμό και με ένα συγκεκριμένο κοινωνικό υποκείμενο –οι βασικές έννοιες που εισήγαγε ο Μαρξ- αποτελούν ακρογωνιαίους λίθους της σκέψης και της δράσης του Λένιν. Το αποκαλύπτουν αυτό τόσο η διαδρομή του όσο και τα ειδικά κείμενά του για τον Μαρξ. Σε ένα από αυτά σημειώνει πως «*το κύριο στη διδασκαλία του Μαρξ είναι ότι φώτισε τον κοσμοϊστορικό ρόλο του προλεταριάτου ως δημιουργού της σοσιαλιστικής κοινωνίας*». Η διδασκαλία του Μαρξ, συνεχίζει, «είναι πλήρης και αρμονική, γιατί δίνει στους ανθρώπους μια ολοκληρωμένη κοσμοθεωρία, ασυμβίβαστη απέναντι σε κάθε δεισιδαιμονία, σε κάθε αντίδραση, σε κάθε υπεράσπιση της αστικής καταπίεσης».

Ωστόσο, **ό,τι έγραψε κι έκανε ο Λένιν δεν αποτελεί μηχανιστική απομίμηση όσων έκανε κι έγραψε ο Μαρξ.** Σημειώνει ο Κονστάντσο Πρέβε –υποδεικνύοντάς μας πώς πρέπει να σταθούμε εμείς απέναντι στον Λένιν, αλλά και στον Μαρξ:

«Η σχέση του Λένιν με τον Μαρξ είναι ανάλογη με τη σχέση του Αϊνστάιν με τον Νεύτωνα. Δεν γεννιέται μια άλλη φυσική, τελείως διαφορετική από την προηγούμενη, έτσι όπως δεν γεννιέται μια άλλη κοινωνική θεωρία· αλλά αναμφίβολα δεν βρισκόμαστε μόνο σε ένα είδος

δευτερεύουσας επιστημολογικής μεταρρύθμισης, αλλά σε μια πραγματική επιστημονική τομή, με την έννοια του επιστημολόγου Κουν».

Συμπληρώνει ο Ένγκελς: «Η δική μας αντίληψη της ιστορίας είναι πρώτα απ' όλα ένας οδηγός για μελέτη, όχι μοχλός για κατασκευάσματα χεγκελιανού τύπου». Στο ίδιο πνεύμα, ο Λένιν έγραφε το 1910: «Ακριβώς επειδή ο μαρξισμός δεν είναι νεκρό δόγμα, δεν είναι κάποια τελειωμένη, έτοιμη, αμετάβλητη θεωρία, μα ζωντανή καθοδήγηση για δράση, ακριβώς γι' αυτό δεν μπορούσε παρά να αντανακλά την καταπληκτικά απότομη αλλαγή των όρων της κοινωνικής ζωής».

***

Ο μεγάλος Ρώσος επαναστάτης εξέφρασε αυτή τη σχέση του με τον Μαρξ ήδη από το 1899, όταν, εξόριστος στη Σιβηρία, έγραψε την *Ανάπτυξη του καπιταλισμού στη Ρωσία*, την πρώτη σοβαρή εφαρμογή της γενικής θεωρίας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, η οποία βρίσκεται στο Κεφάλαιο, σε έναν συγκεκριμένο κοινωνικό σχηματισμό. Δεν ήταν τυχαία η επιλογή. Αποκαλύπτει ότι ο Λένιν είχε την ίδια αφετηρία με τον Μαρξ, την αντικειμενική πραγματικότητα, την ανάλυση του κοινωνικοοικονομικού σχηματισμού της Ρωσίας και τα «διά ταύτα» που απορρέουν από αυτήν. Δείχνει την πρόθεσή του να θεμελιώσει τη στράτευση στην κομμουνιστική υπόθεση σε γερές βάση. Συναντιέται, δηλαδή, με τον Μαρξ ο οποίος είχε σημειώσει ότι εμείς «δεν προετοιμάζουμε τον αυριανό κόσμο με βάση τη δογματική σκέψη, αλλά θέλουμε, αντιθέτως, να βρούμε τον νέο κόσμο στο τέλος της κριτικής του παλιού» κι ότι η κομμουνιστική απελευθέρωση είναι προϊόν της ιστορικής δυναμικής της ταξικής πάλης. Είναι, με άλλα λόγια, νομοτέλεια, όχι όμως ιδωμένη ντετερμινιστικά ή με μια λογική δανεισμένη από τις φυσικές επιστήμες, αλλά με μια λογική νόμου-τάσης, ο οποίος επιβεβαιώνεται μόνο αν το επαναστατικό υποκείμενο δράσει ανάλογα. Άλλωστε, το γεγονός ότι ήδη από τότε, και πολύ περισσότερο στον επόμενο, τον 20ό αιώνα, ήταν προσηλωμένος στην επανάσταση σε μια χώρα σχετικά καθυστερημένη, με έντονα φεουδαρχικά στοιχεία και την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων να υστερεί έναντι άλλων χωρών, υποδηλώνει ακριβώς ότι δεν ήταν δέσμιος μιας ντετερμινιστικής λογικής, ούτε θεωρούσε ότι την επαναστατική κατάσταση απλώς την αναμένεις – ότι δεν προσπαθείς, δηλαδή, να την επιταχύνεις κιόλας. Ένα σχόλιο εδώ για τις παραγωγικές δυνάμεις: η στάση του Λένιν προ- και μετεπαναστατικά δεν είναι ταυτόσημη. Προεπαναστατικά, κάθε άλλο παρά υποστήριξε ότι απόλυτος όρος για την επανάσταση ήταν οι απόλυτα αναπτυγμένες παραγωγικές δυνάμεις. Μετεπαναστατικά, όμως, έδωσε σε αυτή την ανάπτυξη ιδιαίτερη βαρύτητα – εξ ου και η υιοθέτηση του τείλοριζμού στην οργάνωση της παραγωγής, της μονοπρόσωπης διεύθυνσης και της στρατιωτικού τύπου πειθαρχίας στο εργοστάσιο.

Επιστρέφοντας στην *Ανάπτυξη του καπιταλισμού στη Ρωσία*, πρέπει να πούμε ότι η σημασία της ήταν καταλυτική. Όπως σημειώνει ο Βρανίτσκι, «από εδώ βγαίνουν οι φωτισμένες εκτιμήσεις του [Λένιν] για τις διάφορες συγκεκριμένες ιστορικές καταστάσεις», αναγνωρίζοντας ότι «ο σκοπός του Λένιν και σ' αυτό το έργο δεν ήταν η καθαρή επιστημονική έρευνα, αλλά η κοινωνική δράση». Κρίσιμο δίδαγμα αυτό και σήμερα, σε μια εποχή τόσο ραγδαίων εξελίξεων στον σύγχρονο καπιταλισμό.

***

Η «συγκεκριμένη ανάλυση της συγκεκριμένης κατάστασης» κόκκινο νήμα στη σκέψη του Λένιν, που του έδωσε εξαιρετική αποτελεσματικότητα, αλλά καθιστά εξαιρετικά προβληματισμό τον εξωιστορικό αναμηρυκασμό κάποιων επιλογών του- βρίσκεται πίσω και από το *Τι να κάνουμε;*, έργο που λανθασμένα παρουσιάζεται ως ο γενικός κανόνας, η θεωρητική παρακαταθήκη του Λένιν για τα ζητήματα του επαναστατικού κόμματος, του αυθόρμητου και του συνειδητού, του οικονομικού και πολιτικού αγώνα, μαζί με το *Ένα βήμα μπρος, δύο βήματα πίσω*, το οποίο δημοσιεύτηκε δύο χρόνια αργότερα, το 1904.

Αξίζει εδώ να σημειώσουμε ότι ο Μαρξ κι ο Ένγκελς χρησιμοποιούσαν με διαφορετικό τρόπο την έννοια

κόμμα – δεν υπήρχαν άλλωστε στην εποχή τους μαζικά κόμματα. Σπάνια εννοούσαν μια οργάνωση· συνήθως αναφέρονταν σε ένα ρεύμα ιδεών, μια συσπείρωση/στράτευση γύρω από κάποιες αντιλήψεις ή από μια εφημερίδα· ενίοτε και το να πάρεις απλώς θέση σε μια αντιπαράθεση. Να θυμίσουμε ακόμη ότι έγραψαν το Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος το 1848 για ένα κόμμα που δεν υπήρχε –το καθήκον της συγγραφής, και μάλιστα με τη μορφή Κομμουνιστικού Όρκου Πίστης, τους είχε ανατεθεί από την Ένωση Κομμουνιστών. Επίσης ότι και οι δυο τους δεν ήταν φετιχιστές της οργάνωσης, η οργανωτική ένταξή τους ήταν ασυνεχής. Μάλιστα, ο Μαρξ δεν εντάχθηκε ποτέ σε ένα εθνικό κόμμα και μιλούσε για το «κόμμα με την ευρεία και ιστορική έννοια» του όρου, ταυτίζοντάς το με την ιστορική κίνηση της τάξης, πέρα από τα συγκυριακά οργανωτικά επεισόδια και αποκρυσταλλώματα που αυτή έχει.

Τομή για να πάρει η έννοια κόμμα νόημα κοντινό σε αυτό που ξέρουμε σήμερα ήταν η ίδρυση το 1875 του γερμανικού σοσιαλδημοκρατικού κόμματος, η κατοπινή μαζικοποίησή του και, στη συνέχεια, η κοινοβουλευτική θεσμοποίηση των πολιτικών κομμάτων, η οποία συνέβαλε ώστε να αποκτήσουν πλέον σταθερή οργανωτική μορφή. Όμως αυτά συνέβησαν στα τελευταία χρόνια της ζωής των Μαρξ και Ένγκελς και κυρίως μετά τον θάνατό τους.

Στο *Τι να κάνουμε;*, από την άλλη, η έννοια κόμμα αναφέρεται σε μια συνεχή μορφή, που είναι διαρκώς αναγκαία και μάλιστα ως οργάνωση επαγγελματιών επαναστατών.

Θα ήταν, ωστόσο, λάθος να αποκόψουμε το *Τι να κάνουμε;* από την εποχή που γράφτηκε. Μια περίοδο άνηθης των πολύμορφων αντιπολιτευτικών ρευμάτων, αλλά και σύγχυσης, ταλάντευσης, χειροτεχνισμού, υποβάθμισης της πολιτικής πάλης, υπόκλισης στον οικονομισμό και στο αυθόρμητο. Όλα αυτά καθόρισαν τον Λένιν, οδήγησαν στη θέση ότι η πολιτική συνείδηση έρχεται «απ' έξω», στα περί συνωμοτικής οργάνωσης, οργάνωσης επαγγελματιών επαναστατών, με δημοκρατικό συγκεντρωτισμό και πειθαρχία, η οποία αποτελεί αντίγραφο εκείνης που διδάσκεται ο εργάτης στο εργοστάσιο. Ο ίδιος ο Λένιν έλεγε έναν χρόνο αργότερα ότι «*οι οικονομιστές τραβούσαν το σχοινί από τη μια μεριά· για να φτιάξει η κατάσταση έπρεπε να το τραβήξει κάποιος από την αντίθετη, κι αυτό ακριβώς έκανα*». Μάλιστα, το 1907, προλογίζοντας την επανέκδοση του *Τι να κάνουμε;*, επέκρινε όσους ήθελαν να το αποσπάσουν από το ιστορικό του πλαίσιο και δήλωνε ότι «*δεν είχα ποτέ την πρόθεση να αναγάγω τις διατυπώσεις του σε ένα είδος προγράμματος*». Το δε 1921, θεωρούσε τη μετάφρασή του σε άλλες γλώσσες «ανεπιθύμητη» και ζητούσε, αν παρ' όλα αυτά γίνει, να συνοδευτεί από έναν καλό σχολιασμό, ώστε να αποφευχθούν οι λαθεμένες εφαρμογές. Αυτές οι λαθασμένες εφαρμογές που με κανέναν τρόπο δεν πρέπει να επαναληφθούν σήμερα.

Θα ήταν μεγάλη παρέκβαση να παρατεθεί εδώ η εύστοχη κριτική της Λούξεμπουργκ στο οργανωτικό μοντέλο που εισηγήθηκε σε εκείνη τη φάση ο Λένιν –της Ρόζας, την οποία ο Βλαντίμιρ Ιλίτς εκτιμούσε τόσο πολύ, παρά τις διαφωνίες τους, ώστε να δηλώνει πως «*μπορεί οι αετοί να περπατάνε κάποτε εκεί που περπατάνε οι κόττες, ποτέ όμως οι κόττες δεν μπορούν να πετάξουν ψηλά, όπως οι αετοί*»· και η Ρόζα ήταν γι' αυτόν αετός. Θα άξιζε όμως να παρατεθεί μια καίρια επισήμανση του Βρανίτσκι: «*Για έναν διαλεκτικό σαν τον Λένιν, η ίδια η φόρμουλα του “δημοκρατικού συγκεντρωτισμού” ήταν πολύ ελαστική, καθώς ο τονισμός του συγκεντρωτισμού ή της δημοκρατίας εξαρτιόταν και από τις συγκεκριμένες συνθήκες*». Αυτό ισχύει ιδίως για την περίοδο μετά την επανάσταση, στην οποία δεν ασχολήθηκε θεωρητικά με τα οργανωτικά ζητήματα, αλλά τα αντιμετώπιζε κατά περίπτωση. Στο 7ο Συνέδριο, για παράδειγμα, τον Μάρτιο του 1918, όταν συζητιόταν η αποδοχή ή μη της συνθήκης του Μπρεστ-Λιτόφσκ, αναγνώριζε έως και το ότι «*καθένας μπορεί, με δική του ανακοίνωση, και χωρίς να παραιτηθεί από την Κ.Ε., να μη φέρει την ευθύνη για τα βήματα της Κ.Ε. που δεν συμμερίζεται*». Δύο χρόνια αργότερα, στο 9ο Συνέδριο, όμως, απέρριπτε τη συλλογική καθοδήγηση και στο 10ο (τον Μάρτιο του 1921, ταυτόχρονα με την καταστολή της εξέγερσης στην Κρονστάνδη), καταργούνταν οι φράξιες, θεωρούνταν «*συνδικαλιστικός αναρχισμός*» η διεύθυνση της οικονομίας από τα συνδικάτα και τις εργατικές επιτροπές, υιοθετούνταν η μονοπρόσωπη αντί της συλλογικής διεύθυνσης στην παραγωγή, υποστηριζόταν

ότι η δικτατορία του προλεταριάτου μπορεί να ασκηθεί μόνο από το κόμμα και ότι «το συνέδριο πρέπει να καταλήξει πως τώρα η αντιπολίτευση τέλειωσε, δεν θέλουμε πια να ξέρουμε για αντιπολίτευση»!

Αν τότε είχε μια λογική η υιοθέτηση τέτοιων επιλογών –πράγμα που αμφισβητείται, και όχι αβάσιμα-, ως αναγκαίων για την εδραίωση της νέας σοβιετικής εξουσίας, **η αναγόρευσή τους σε θεωρητικό υπόδειγμα ήταν και είναι εγκληματική, και σίγουρα εχθρική προς το πνεύμα του Μαρξ, αλλά και του Λένιν.** Είναι ενδεικτικό ότι πολλές από τις φωνές που δεν συμμερίζονταν αυτές τις επιλογές του Λένιν, του ασκούσαν κριτική με βάση τόσο τα κείμενα του Μαρξ όσο και τις απόψεις που ο ίδιος είχε διατυπώσει προεπαναστατικά στο *Κράτος κι επανάσταση*. Η κριτική αυτή, ιδίως της Ρόζας, στο βιβλίο *Ρωσική Επανάσταση*, αλλά και της Εργατικής Αντιπολίτευσης και της Κολοντάι, κατανοούσε τις δυσκολίες στις οποίες είχε βρεθεί το νεαρό σοβιετικό καθεστώς, ιδίως μετά την αποτυχία των επαναστάσεων του 1919 στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, όμως υποστήριζε ότι με αυτές τις τακτικές επιλογές απεμπολούνταν η στρατηγική της εργατικής αυτοδιεύθυνσης, των ελεύθερα συνεταιρισμένων παραγωγών και του μαρασμού του κράτους στην πορεία προς την κατάργησή του, που αποτελούν συστατικά της κομμουνιστικής απελευθέρωσης. Η σχέση τακτικής-στρατηγικής, δηλαδή, που τόσο ευφυώς είχε οικοδομήσει ο Λένιν στην πορεία προς τον Οκτώβριο του 1917, και που με κορυφαίο τρόπο εκφράστηκε στις *Θέσεις του Απρίλη*, τώρα αντιστρεφόταν, εις βάρος της στρατηγικής, σύμφωνα με αυτή την κριτική

***

Για το τι έγινε μετά τον Οκτώβρη του 1917, σε συνθήκες εμφυλίου, λιμού και ιμπεριαλιστικής περικύκλωσης κι επέμβασης, ασφαλώς χωρά πολύ συζήτηση. Για το τι έγινε, όμως, πριν από τον Οκτώβρη, τα πράγματα είναι πολύ πιο ξεκάθαρα. Δανειζόμαστε και πάλι μια φράση του Βρανίτσκι: «Ο Λένιν ήταν ένας πολιτικός διανοητής και όλα του τα ενδιαφέροντα συγκεντρώνονταν σε έναν μοναδικό σκοπό: την επανάσταση». Αν υπάρχει ένα έργο που το πιστοποιεί αυτό πάνω από όλα, είναι ο *Ιμπεριαλισμός, νεότατο στάδιο του καπιταλισμού*. Νεότατο, δηλαδή σύγχρονο, κι όχι ανώτατο, όπως λαθεμένα μεταφράστηκε, με πλείστες όσες συνέπειες αυτού του λάθους τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη. Γραμμένος το 1916, μεσούντος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο οποίος οδήγησε τον Λένιν να θεωρεί την επανάσταση περισσότερο επίκαιρη από ποτέ, στηρίχτηκε σε έναν πλούτο στοιχείων και σε μια πολύπλευρη μελέτη των πλέον μοντέρνων για την εποχή διεργασιών που χαρακτήριζαν τον καπιταλισμό. Αυτό αποκαλύπτουν οι εξαντλητικές σημειώσεις του στα λεγόμενα Τετράδια για τον ιμπεριαλισμό.

Η τελική του γραφή, όμως, αποτελεί μια εκλαϊκευτική μπροσούρα, όπως ο ίδιος ο Λένιν σημειώνει –όχι ένα έργο αντίστοιχο του *Κεφαλαίου* του Μαρξ-, εστιάζει στις εκτός της άμεσης διαδικασίας της παραγωγής πλευρές και κυρίως, όπως επίσης ο ίδιος αναφέρει, έχει ως βασικό στόχο να αναδείξει την επικαιρότητα της επανάστασης. Της αντικαπιταλιστικής επανάστασης, όχι μιας επανάστασης με δύο στάδια, αντιμονοπωλιακό-αντιιμπεριαλιστικό στην αρχή κι αντικαπιταλιστικό στη συνέχεια, όπως θεώρησαν διάφορες εκδοχές της κομμουνιστικής Αριστεράς ότι προκύπτει από τη λενινιστική παρακαταθήκη του *Ιμπεριαλισμού*. Μπορεί, δηλαδή, να μην έχει την πληρότητα του *Κεφαλαίου* του Μαρξ ο *Ιμπεριαλισμός* του Λένιν σε ό,τι αφορά την άμεση σχέση εκμετάλλευσης, καταλήγει όμως στο ίδιο ακριβώς συμπέρασμα και κυρίως το επικαιροποιεί: στην ανάγκη επαναστατικής κατάργησης της εκμετάλλευσης και της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, δρομολόγησης της πορείας προς μια κοινωνία χωρίς τάξεις, καταπίεση, εκμετάλλευση, διακρίσεις και κράτος.

***

Και μια τελευταία πλευρά. Είναι αλήθεια ότι ο Μαρξ άφησε πίσω του μια συνεπή κι αναπτυγμένη θεωρία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, όχι όμως μια αντίστοιχα αναπτυγμένη πολιτική θεωρία. Δεν κληροδότησε ο Μαρξ ένα ανάλογο του *Κεφαλαίου* σώμα εννοιών για την πολιτική στρατηγική και τακτική της προλεταριακής επανάστασης. Να σημειώσουμε, πάντως, ότι στο σχεδιάσμα των ζητημάτων που θα

πραγματευόταν το *Κεφάλαιο*, υπήρχαν τέτοιες πλευρές, όμως ο Μαρξ δεν πρόλαβε να ολοκληρώσει το φιλόδοξο αυτό πλάνο. Να υπενθυμίσουμε, επίσης, ότι στα ιστορικά έργα του, και συγκεκριμένα στην τριλογία για τους ταξικούς αγώνες στη Γαλλία (*Οι ταξικοί Αγώνες στη Γαλλία από το 1848 έως το 1850, Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη, Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*), καθώς και «στα άρθρα του Ένγκελς για την ευρωπαϊκή γεωπολιτική, αναδύεται μια καινοτόμα αντίληψη για την πολιτική, για την αντιπροσώπευση, για το κράτος, για τη δημοκρατία», παρατηρεί ο Μπενσαΐντ. Τέλος, να προσθέσουμε ότι είχαν συνείδηση του κενού αυτού.

Γράφει, χαρακτηριστικά, ο Ένγκελς στον Μπλοχ:

«Για το γεγονός ότι η νεολαία δίνει στην οικονομική πλευρά μεγαλύτερη βαρύτητα απ' ό,τι της αναλογεί, φταίμε εν μέρει εμείς οι ίδιοι, ο Μαρξ κι εγώ. Απέναντι στους αντιπάλους μας ήμασταν υποχρεωμένοι να τονίζουμε τη βασική αρχή που την αρνούσαν κι έτσι δεν υπήρχε πάντα ο χρόνος, ο τόπος και η ευκαιρία να δώσουμε τη θέση που ταιριάζει και στους άλλους παράγοντες που συμμετέχουν στην αλληλεπίδραση».

Στο ίδιο πνεύμα, γράφοντας στον Μέρινγκ σημειώνει ότι «δώσαμε, και έπρεπε να δώσουμε, πρώτα τη μεγαλύτερη βαρύτητα στην παραγωγή από τα οικονομικά θεμελιακά γεγονότα των πολιτικών, νομικών και άλλων ιδεολογικών παραστάσεων και των πράξεων που καθορίζονται απ' αυτές τις παραστάσεις. Έτσι για χάρη του περιεχομένου αμελήσαμε τότε το ζήτημα της μορφής».

Η γενιά των θεωρητικών που διαδέχτηκε τον Μαρξ και τον Ένγκελς, κύριοι εκπρόσωποι της οποίας ήταν ο Λαμπριόλα, ο Μέρινγκ, ο Κάουτσκι, ο Πλεχάνοφ, ο Μπερνστάιν, δεν κάλυψαν αυτό το κενό.

Συστηματοποίησαν τον ιστορικό υλισμό, επεκτάθηκαν σε κάποια πεδία με τα οποία δεν είχε ασχοληθεί ο Μαρξ, φρόντισαν για την επιμελημένη έκδοση των χειρογράφων του – αλλά έως εκεί. Συμπλήρωσαν, δηλαδή το έργο του Μαρξ, ανακεφαλαίωσαν μια κληρονομιά, αλλά δεν το ανέπτυξαν. Επιπλέον, όλοι διαμορφώθηκαν σε μια σχετικά ήρεμη περίοδο και δεν έπαιξαν βαρύνοντα ρόλο στην ηγεσία εθνικών κομμάτων.

Η επόμενη γενιά, κεντρικές φιγούρες της οποίας είναι ο Λένιν και η Λούξεμπουργκ, αλλά και οι Τρότσκι, Πρεομπραζένσκι, Μπουχάριν, Χίλφερντινγκ, Μπάουερ, **διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ηγεσία των εθνικών κομμάτων και διαμορφώθηκαν σε μια ταραγμένη εποχή, μετάβασης σε ένα νέο στάδιο του καπιταλισμού και παγκοσμίου πολέμου.** Οι αλλαγές που είχαν συντελεστεί καθιστούσαν άκρως αναγκαία τη δημιουργική ανάπτυξη του μαρξισμού, πρώτα απ' όλα στο οικονομικό πεδίο. Σε αυτή την ανάγκη απαντήσαν ο Χίλφερντινγκ, γράφοντας το *Χρηματιστικό κεφάλαιο* (1910), η Λούξεμπουργκ με τη *Συσσώρευση του κεφαλαίου* (1913), ο Μπουχάριν με το *Ιμπεριαλισμός και παγκόσμια οικονομία* (1915) και, φυσικά, Λένιν με τον *Ιμπεριαλισμό* (1916).

Ο Λένιν, βέβαια, προχώρησε ακόμη παραπέρα, καλύπτοντας αρκετές από τις ελλείψεις που, όπως είπαμε, παρουσίαζε το έργο του Μαρξ και αναπτύσσοντάς το δημιουργικά. Ας δώσουμε τον λόγο στον Άντερσον:

«Το συστηματικό χτίσιμο μιας μαρξιστικής πολιτικής θεωρίας της πάλης των τάξεων, στο επίπεδο της οργάνωσης και της τακτικής, ήταν έργο του Λένιν. Το ύψος του επιτεύγματός του σε αυτόν τον τομέα άλλαξε οριστικά την όλη δομή του ιστορικού υλισμού. [...] Οι συγκεκριμένοι τρόποι συνδυασμού προπαγάνδας και κινητοποίησης, απεργιών και διαδηλώσεων, σφυρηλάτηση ταξικών συμμαχιών, στέρηση της κομματικής οργάνωσης, χειρισμός των προβλημάτων εθνικής αυτοδιάθεσης, ερμηνεία των εσωτερικών και διεθνών συγκυριών, εντόπιση των κάθε είδους παρεκκλίσεων, χρησιμοποίηση του κοινοβουλίου, προετοιμασία της επαναστατικής εφόδου – όλες αυτές οι καινοτομίες που θεωρούνται συχνά

ως απλά “πρακτικά” μέτρα, αντιπροσώπευαν στην πραγματικότητα αποφασιστικά διανοητικά βήματα, σ’ ένα ανεξερεύνητο πεδίο».

Τα βήματα αυτά προσμετρούνται -και δικαίως- στον Λένιν, σχετίζονται όμως και με την άνοδο της επαναστατικής δραστηριότητας των μαζών στη Ρωσία. Φυσικά υπάρχουν περιορισμοί και παραλείψεις, που σε μεγάλο βαθμό σχετίζονται με τα χαρακτηριστικά του ρωσικού κοινωνικοοικονομικού σχηματισμού. Και προφανώς οι απόψεις του Λένιν έφεραν ανεξίτηλα τα σημάδια των ιδιαίτερων συνθηκών της Ρωσίας (σχετικά ολιγάριθμο προλεταριάτο, μεγάλος αγροτικός πληθυσμός, αδύναμη αστική κουλτούρα, απολυταρχία, φεουδαλισμός, παρανομία), ώστε η μηχανιστική αναπαραγωγή τους και το στρίμωγμά τους στον στενό κορσέ ενός εγχειριδίου να είναι εξαιρετικά προβληματική. Ο ίδιος ο Λένιν, όντας οπαδός της «συγκεκριμένης ανάλυσης της συγκεκριμένης κατάστασης», την οποία ονόμαζε **«ζωντανή ψυχή του μαρξισμού»**, **θα ανατρίχιαζε αν μπορούσε να δει αυτή την κακοποίηση του έργου του.** Αντιθέτως, θα χειροκροτούσε θερμά όσους και όσες αναζητούν με τη θέρμη ενός νεαρού αλλά και αιώνιου εραστή της κομμουνιστικής απελευθέρωσης αυτήν ακριβώς τη ζωντανή ψυχή του μαρξισμού.

Ιδού, λοιπόν, η πρόκληση. Μπορούμε να αποσπάσουμε το χειροκρότημα του Βλαντίμιρ Ιλίτς Λένιν σήμερα;